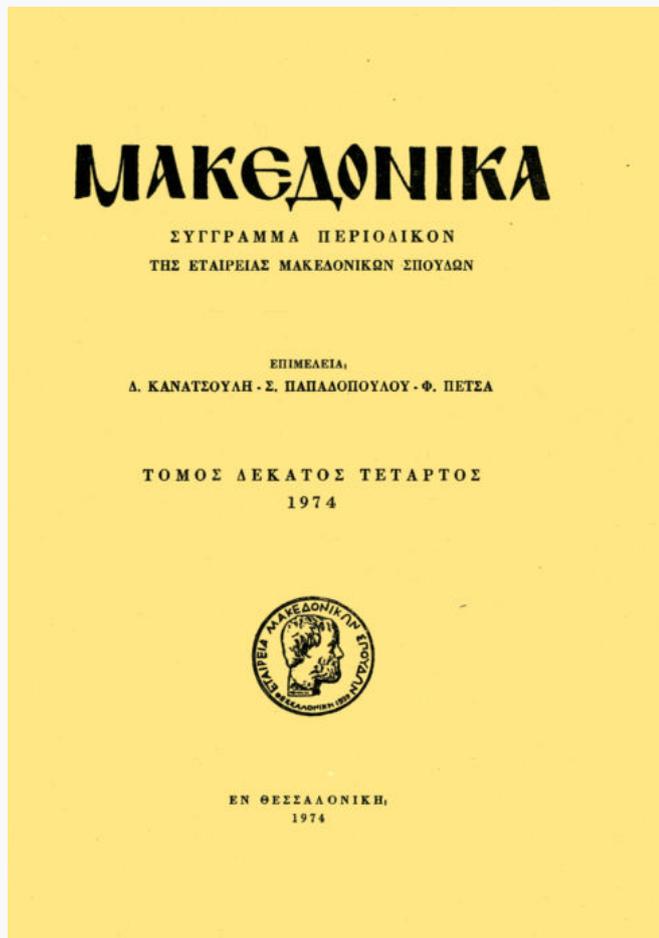

Μακεδονικά

Τόμ. 14, Αρ. 1 (1974)

Les Illyriens et la genèse des Albanais, Πρακτικά της Συνόδου, από 3-4 Μαρτίου 1969, του Ινστιτούτου Ιστορίας και Γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου των Τιράνων

Φώτιος Μ. Πέτσας

doi: [10.12681/makedonika.594](https://doi.org/10.12681/makedonika.594)

Copyright © 2014, Φώτιος Μ. Πέτσας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πέτσας Φ. Μ. (1974). Les Illyriens et la genèse des Albanais, Πρακτικά της Συνόδου, από 3-4 Μαρτίου 1969, του Ινστιτούτου Ιστορίας και Γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου των Τιράνων. *Μακεδονικά*, 14(1), 409–419. <https://doi.org/10.12681/makedonika.594>

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Les Illyriens et la genèse des Albanais, Πρακτικά τῆς Συνόδου, ἀπὸ 3-4 Μαρτίου 1969, τοῦ Ἰνστιτούτου Ἱστορίας καὶ Γλωσσολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Τιράνων, Τίρανα 1971.

Τὸ 1969 οἱ Ἄλβανοὶ ἐόρτασαν τὴν 25ην ἐπέτειο «τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς χώρας τους καὶ τῆς νίκης τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασεως». Μέσα στὸ πρόγραμμα τῶν σχετικῶν ἐκδηλώσεων ἐγίνε καὶ ἡ πρώτη Σύνοδος τοῦ Ἰνστιτούτου Ἱστορίας καὶ Γλωσσολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Τιράνων. Θέμα τῆς πρώτης αὐτῆς Συνόδου: οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ ἡ γένεση τοῦ Ἄλβανικοῦ ἔθνους. Οἱ ἀνακοινώσεις εἶχαν ἤδη δημοσιεῦθι σκόρπιες στὰ ἀλβανικά (μὲ γαλλικὴ περίληψη), στὸ ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ τοῦ Ἰνστιτούτου¹. Δημοσιεῦνται πάλι στὰ γαλλικά σὲ ἓνα τόμο.

Στὸν ἐναρκτήριο λόγο ὁ Androkli Kostallari τονίζει, ὅτι, ἐνῶ πρὶν ἀπὸ τὴν «ἀπελευθέρωση», δηλαδὴ ὡς τὸ Β' Παγκόσμιον Πόλεμον, ἦταν γνωστά (ἐννοεῖται ἀνεσκαμμένα;) περίπου 25 μόνον ἀρχαιολογικά «κέντρα» στὴν Ἄλβανία, ἐκ τῶν ὁποίων 8-9 «ἰλλυρικά», μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση οἱ γνωστοὶ ἰλλυρικοὶ τόποι ἔγιναν 170. Καὶ τὸ σπουδαιότερον: τὰρα «ἡ νέα μαρξιστικῆ-λενινιστικῆ μεθοδολογία ὁδηγεῖ τοὺς εἰδικούς». Τὰ συμπεράσματα προδιαγράφονται ἀπὸ τὸν ὁμιλητὴ «συχνὰ ἀντίθετα πρὸς τὰ συμπεράσματα τῶν ξένων σοφῶν, ὥστε συνέβαλαν στὴν πληρέστερη διαφώτιση πάνω στὸ θέμα τῆς ἀρχαιότητος τῶν Ἰλλυριῶν στὰ Βαλκάνια καὶ στὸ θέμα τῆς γενέσεως τῶν Ἄλβανῶν» (σ. 6).

Ἀποκλείεται ἄρα, συνεχίζει ὁ Kostallari, ἡ παλαιὰ θεωρία, ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ ἦλθαν στὰ Βαλκάνια ἀπὸ τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, μιὰ θεωρία, ποὺ τὴν ἐκμεταλλεύθηκε ἡ γεωπολιτικὴ τοῦ Παγγερμανισμοῦ. Ἐπίσης ἀπορρίπτεται ἡ θεωρία ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ ἦταν βάρβαροι καὶ ὅτι ἀφομοιώθηκαν κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους μὲ τὸν κατακτητὴ τόσο, ὥστε οἱ σημερινοὶ Ἄλβανοὶ νὰ θεωροῦνται ἀπόγονοι νεοφερμένων Σλαύων ἐξαλβανισμένων. Ἀντίθετα οἱ ἔρευνες τῶν Ἄλβανῶν καταλήγουν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀλβανικὴ γλῶσσα εἶναι συνέχεια τῆς ἰλλυρικῆς μέσῳ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἀρβάνου².

Εἶναι ἔρευνες ἀρχαιολόγων, πρὸς τοὺς ὁποίους συμφωνοῦν καὶ εὐθυγραμμίζονται οἱ Ἄλβανοὶ γλωσσολόγοι, ἐθνολόγοι κ.λ., γιὰ νὰ γίνῃ ἡ θεωρία, ὅπως εἶπε ὁ Ἐμβέρ Χότζα

1. «Studime Historike», τ. 23 (1969), τεῦχος 1, σ. 115 κ.έ. (Skënder Anamali καὶ Muzafer Korkuti), σ. 151 κ.έ. (Zhaneta Andrea), σ. 159 κ.έ. (Skënder Aliu), σ. 165 κ.έ. (Dimoshten Budina), τεῦχος 2, σ. 133 κ.έ. (Hasan Ceka καὶ Neritan Ceka), τεῦχος 3, σ. 159 κ.έ. (Muzafer Korkuti).

2. Σχετικὰ πρὸς τὸ Ἀρβανον, Ἔρα Βρανούση, Κομισκόρτης ὁ ἐξ Ἀρβανῶν, Σχόλια ἐκ χωρίου τῆς Ἀννης Κομνηνῆς (Δ' 8,4), ἐκδόση τῆς Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1962. Πρβλ. τῆς Ἰδίας, Οἱ ὄροι Ἄλβανοὶ καὶ Ἀρβανῖται καὶ ἡ πρώτη μνεῖα τοῦ ὁμωνύμου λαοῦ τῆς Βαλκανικῆς εἰς τὰς πηγὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, Σύμμεικτα Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν τόμος 2 (1970) σ. 207-258, καὶ συνοπτικὴ ἀνακοίνωσή τῆς στὸ Β' Διεθνὲς Συνέδριον ΝΑ Εὐρώπης, Ἀθήναι 1970, «Actes» τ. 2 (1972), σ. 387 κ.έ. Πρβλ. καὶ Alain Ducellier, L'Arbanon et les Albanais au XIe siècle, «Traveau et Mémoires», τ. 3, Paris 1968, σ. 354-368.

τό 1961, «μια μεγάλη δύναμη δραστηριοποίησης, στον άγωνα για την άνοικοδόμηση της νέας ζωής και του νέου πολιτισμού της χώρας μας». Η διαφώτιση των επιστημονικών προβλημάτων έχει όχι μόνον επιστημονική σημασία «mais également ideologique et politique» (σ. 7). «Όποσδήποτε οι ξένοι σοφοί είναι υποχρεωμένοι να δεχθούν τή άποτελέσματα τών άρχαιολογικών έρευνών τών 'Αλβανών» (σ. 8).

Άκολουθούν πρώτες: 1) Η κοινή Εισήγηση τών Skënder Anamali και Muzafer Korkuti στό θέμα: «Οί 'Ιλλυριοί και ή γένεση του άλβανικού έθνους κάτω από τή φώς τών άλβανικών άρχαιολογικών έρευνών» και 2) ή Εισήγηση του Eqrem Cabej στό θέμα: «Η ίλλυρική και ή άλβανική (προβλήματα άρχων)».

Οί Anamali και Korkuti στην Εισήγηση τους (σ. 11-39) τονίζουν άμέσως στην άρχή ότι τή πρόβλημα της γενέσεως του άλβανικού έθνους και της συνεχείας του ίλλυρικού πολιτισμού δέν άρχισε να έρευνάται παρά μόνον μετά τήν άπελευθέρωση της χώρας. Στις άρχές του αιώνος ό Salomon Reinach παρατήρησε ότι στον άρχαιολογικό χάρτη της Εύρώπης ή 'Αλβανία είναι «une tache blanche». Τό 1937 ό Léon Rey διατύπωσε άμφιβολία άν υπάρχουν στην 'Αλβανία προκλαστικές άρχαιότητες και έγραψε: «nous ne pourrions jamais faire dans ce pays des moissons de documents aussi abondantes qu'en Macédoine» κ.λ. Μεταπολεμικά διετύπωσε όμοιος φόβος ό γιουγκοσλάβος άρχαιολόγος J. Koröec, ενώ στους ξένους ειδικούς υπάρχει έπιφύλαξη για τήν αξία τών άλβανικών έρευνών (σ. 12).

Οί έρευνες αυτές άρχισαν «sous la sollicitude de notre Parti», «sur des bases methodologiques marxistes». Πρώτα ήλθε στό φώς τή μικρή νεκροταφείο τύμβου στό χωριό Vajze, στην όρεινή περιοχή ΒΑ της Αϋλώνος, στην κοιλάδα του 'Αώου. Έκει παρατηρήθηκε συνέχεια από τή τέλος της 'Εποχής του Χαλκού ως τις άρχές της Πρώιμης 'Εποχής του Σιδήρου, περίπου 1100-800 π.Χ.¹ Θεωρείται πρόδηλο γεγονός (άκριβέστερα evidence manifeste) ότι οι φορείς του πολιτισμού της Vajze ήταν 'Ιλλυριοί και έξάγεται τή συμπεράσμα ότι 'Ιλλυριοί δημιούργησαν τόν πολιτισμό του χαλκού στην 'Αλβανία (σ. 13).

Τά δεδομένα της Vajze ένισχύθηκαν τό 1960 από τούς τύμβους του Pazhok, κοντά στό χωριό Gostime της περιοχής 'Ελμπασάν. Σε τρεις τύμβους ερέθησαν άντικείμενα, πού χρονολογούνται από τή Μέση 'Ελλαδική (1800-1700 π.Χ.)² ως τήν 'Υστερη 'Ελλαδική 'Εποχή (1400 π.Χ.). Η κεραμική έχει τοπικά χαρακτηριστικά και έξάγεται τή συμπερά-

1. 'Αλλ' άμφισβητεί ότι άνήκουν σ' αυτήν τήν περίοδο όλες οι ταφές ό N. G. L. H a m m o n d, Epirus, 1967, σ. 202, 228 κ.έ., 346 κ.έ., κ.ά., ό όποίος ξεχωρίζει μεταξύ τών κτερισμάτων Μεσομινωικά III ξιφίδια έως και 'Υστεροελλαδικά III ε ξίφη, αιχμές από Μεσοελλαδικές έως και της Πρώιμης 'Εποχής του Σιδήρου κ.ο.κ. Πρβλ. N. G. L. H a m m o n d, A History of Macedonia, τ. I, 1972, σποράδη.

2. 'Ο N. G. L. Hammond μόνο κατά τήν έκτύπωση του Epirus έλαβε γνώση τών εύρημάτων του Pazhok, από δημοσίευμα του Frano Prendi, στό Studia Albanica, I, 1964, 95 κ.έ. και μόνο σέ ύποσημειώσεις αναφέρεται έκει, σ. 311, σημ. 1, 342 σημ. 1, 345, σημ. 1, και 388. 'Αλλά σέ άρθρο του στό BSA, τ. 62 (1967), σ. 77 κ.έ. και στό νεότερο βιβλίό του, A History of Macedonia, I, 1972, σποράδη, μπόρεσε να αξιολογήσει τή εύρήματα του Pazhok και να συμφωνήσει με τόν F. Prendi στή χρονολόγηση (BSA, έ.ά., σ. 82). Τελευταία όμως διαφωνεί ό καθηγητής Γεώργιος Μυλωνάς, ό όποίος άμφισβητεί τή χρονολόγηση τών τύμβου της 'Αλβανίας γενικώς σέ χρόνους παλαιότερους της 'Υστεροελλαδικής 'Εποχής, Γ. Ε. Μ υ λ ω ν ά, 'Ο ταφικός κύκλος Β' τών Μυκηνών, Α, 'Αθήνα 1973, σ. 253, σημ. 2. Με τή νέο φώς από τή Μεσοελλαδική νεκροταφείο του Μαραθώνος ένισχύει τήν πεποίθησή του, ότι οι τύμβοι της 'Αλβανίας είναι άσχετοι πρós τούς ταφικούς περιβάλους τών Μυκηνών, με τούς όποιούς θέλησε να τούς σχετίσει ό καθηγητής N. G. L. Hammond.

σμα ότι οι δημιουργοί της είναι αυτόχθονες. Τα ίδια παρατηρήθηκαν στα χαλκολιθικά ευρήματα του Malik¹ και στα ευρήματα της Πρώιμης Έποχής του Σιδήρου από το Mati, το Gajtana² και άλλοι. Έτσι εξάγεται το συμπέρασμα ότι οι Ίλλυριοι εμφανίσθηκαν στην Άλβανία στις αρχές της Έποχής του Χαλκού και όχι κατά τα μέσα της 2ης χιλιετηρίδος π.Χ., όπως υποθέτουν οι γλωσσολόγοι και άλλοι επιστήμονες, που ξεκινούν από την «άντικρατική θεωρία» των Kulturkreise.

Τα συμπεράσματά τους έβεβαιώσαν οι Άλβανοί αρχαιολόγοι και με νεώτερες έρευνες σε βορειοπειρωτικούς τόπους, όχι μόνον στο Malik της Κορυτσάς, αλλά και στο συνοικισμό του Tren στις όχθες της Μικρής Πρέσπας και τελευταία στο Kamnik της Κολώνιας.

Στο Malik έβεβαιώσαν σχέσεις της κεραμικής της Ύστερης Νεολιθικής Έποχής προς τη Νεολιθική Β της Θεσσαλίας, προς την σύγχρονη κεραμική της Μακεδονίας (Σέρβια II) και γενικότερα προς την κεραμική των Βαλκανίων και της Μικράς Ασίας, όπου τα κοινά χαρακτηριστικά παρουσιάζονται ένθερα. Συμπέρασμά τους: οι νεολιθικοί κάτοικοι του Malik πρέπει να έφθασαν στην Άλβανία διά της κοιλάδος του Αλιάκμονος και του Δεβόλι (Εορδαϊκού) κατά το πρώτον ήμισυ της τρίτης χιλιετηρίδος π.Χ. Στο έξις δέν φαίνεται να αποχωρήθηκαν πολιτιστικά από τους συγγενείς τους προς ΝΑ και αυτό σημαίνει σταθερότητα και στη φυλετική συγγένεια (σ. 15).

Στο συνοικισμό του Tren επίσης παρατηρήθηκε συνέχεια από την Έποχή του Χαλκού ως την Πρώιμη Έποχή του Σιδήρου και ομοιότητα με το Malik, που απέχει 24 χλμ. Η ομοιότητα έκτείνεται και σ' άλλες περιοχές. Τα κοινά χαρακτηριστικά, μάλιστα τη γραπτή κεραμική, Άλβανοί αρχαιολόγοι την αποδίδουν στους Ίλλυριούς, «en l'identifiant comme tyrique pour la tribu illyrienne des Dassaretès», κι έδω έπάνω στηρίζεται όλη ή θεωρία περί έθνογενέσεως των Ίλλυριών³.

Οί S. Anamali και M. Korkuti, όταν έγραφαν αυτά, δέν ηξεραν άκομη την πρόσφατη Ιστορία της Μακεδονίας του N.G.L. Hammond, άπαντούν όμως στη θεωρία του γιά την προέλευση των Ίλλυριών, την όποια είχε διατυπώσει σε προηγούμενη μελέτη του⁴. Κατά τον Hammond οι ομοιότητες σε τύμβους της Άλβανίας και σε μυκηναϊκά νεκροταφεία σημαίνουν κοινή καταγωγή τους από τους kurgan peoples της περιοχής του Δουνάβεως. Φυσικά οι (αυτόχθονόφρονες) Άλβανοι καταδικάζουν και αυτή τη θεωρία γιά τον πρόσθετο λόγο, ότι ό Hammond θέλει τους βόρειους αυτούς εισβολείς να μιλούν έλληνικά, έστω

1. 'Iðe Hammond στο BSA, τ. 62 (1967), σ. 98 κ.έ., και History of Macedonia, I, σποράδη. Αρχαία Μακεδονία, 1970. Πρβλ. «Μακεδονικά», τ. 11, σ. 450 κ.έ., και τ. 3, σ. 481 κ.έ.

2. Πρβλ. Hammond στο BSA, έ.ά., σ. 103 κ.έ., και History of Macedonia, I, σποράδη.

3. Σελ. 16 και 62. Άλλά στο πρόσφατο βιβλίο του γιά την Ιστορία της Μακεδονίας ό καθηγητής N. G. L. Hammond, ό όποιος προηγουμένος έγραψε και της Ηπείρου και των γειτονικών της περιοχών την Ιστορία και Αρχαιολογία, γράφει ότι οι Δασσαρητίοι είναι έλληνόφωνοι: «I conclude then that the Dassaretii were a Greek-speaking people of the so-called Epirotic group, akin to the Lyncestae and the Orestae, for instance, and to the more southerly tribes of the Chaones». Και έξηγει: «Because the territory west of Macedonia and north of Epirus was known generally as Illyris and later was part of the Roman province of Illyricum, there has been a tendency to regard all peoples in it, except those of Apollonia and Dyrrachium, as Illyrians», N. G. L. Hammond, A History of Macedonia, I, Oxford 1972, σ. 92.

4. N. G. L. Hammond, Tumulus-Burial in Albania, the grave circles of Mycenae and the Indo-europeans, BSA, τ. 62 (1967), σ. 96 κ.έ.

προϊστορικό, στην Ἄλβανια ἀπὸ τὸ 1700 π.Χ., πρῶγμα ἀσυμβίβαστο μὲ τὴν ἀλβανική θεωρία περὶ αὐτοχθόνων Ἰλλυριῶν-Ἀλβανῶν.

Οἱ δύο Ἀλβανοὶ ἀρχαιολόγοι, ὁποσδήποτε, ἴσως ἔχουν δίκιο νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι τὰ μυκηναϊκά ὄπλα στὴν Ἀλβανία καὶ στὰ Βαλκάνια γενικώτερα εἶναι ἀπλῶς ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ ἐπίσπαστα στὶς καθυστερημένες χῶρες τοῦ Βορρά καὶ δὲν σημαίνουν μετακίνηση πληθυσμῶν (σ. 19).

Ἄλλ' ἀφοῦ ἔχουν στὰ χέρια τους οἱ Ἀλβανοὶ καὶ τὴ Βόρειο Ἠπειρο, ἐπιχειροῦν ν' ἀποδείξουν ὅτι τὰ ἀρχαιολογικὰ τους εὐρήματα κατὰ μῆκος τῶν σημερινῶν συνόρων ἀποδεικνύουν ὅτι καὶ οἱ Ἠπειρώτες ἦταν Ἰλλυριοί! Τὸ ἀποδεικνύουν, λέει, τὰ εὐρήματά τους στὴν περιοχή τῆς Ἄνω Δρόπολης, στὰ χωριά Vodhine, Kakavie καὶ Bodrisht, τὰ ὁποῖα εἶναι ὅμοια μὲ τὰ βορειότερα, στὸ Mati, στὸ Pazhok κ.λ. Ἀλλὰ οἱ ἴδιοι Ἀλβανοὶ ἀρχαιολόγοι σημειῶνουν τὶς ὁμοιότητες τῶν σύγχρονων εὐρημάτων στὴ Βεργίνα καὶ στὴν Τσαουσίτσα τῆς Μακεδονίας (σ. 20). Λοιπόν;

Φαίνεται, πρέπει νὰ μὴ βιαζώμαστε νὰ καταλήγουμε ἀκόμα σὲ συμπεράσματα ἱστορικά, ἔθνολογικά κ.λ. Οἱ ἀνυπαρκτοὶ εἶναι περιορισμένες καὶ τὰ εὐρήματα ἐξ ἂν τὴν Ἀλβανία δὲν μποροῦν οἱ Ἀλβανοὶ νὰ τὰ ἴδουν, ἐνῶ τῆς Ἀλβανίας τὰ εὐρήματα τὰ εἶδαν μόνον Ἀλβανοὶ καὶ λίγοι ἀκόμα προνομιούχοι, μεταξὺ αὐτῶν καὶ ὁ Hammond, τοῦ ὁποῖου τὰ συμπεράσματα δὲν δέχονται οἱ Ἀλβανοὶ (σ. 20).

Στὴ δευτέρα περίοδο τῆς Ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου, ὅπως ὀνομάζονται οἱ δύο Ἀλβανοὶ ἀρχαιολόγοι τοὺς τρεῖς αἰῶνες 40-20 π.Χ., ἡ προσοχὴ τῶν Ἀλβανῶν ἀρχαιολόγων συγκεντρώνεται στὴν προσπάθεια νὰ χαρακτηρισθοῦν, ὡς ἰλλυρικοὶ, τόποι καὶ πόλεις τῆς νοτίου Ἀλβανίας, δηλαδὴ τῆς περιοχῆς τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ τῶν Μακεδόνων.

Τὶς ἔρευνες τοῦ L. Ugolini, τοῦ Δημ. Εὐαγγελίδη, τῶν Αὐστριακῶν C. Praschniker καὶ A. Schober, τὶς ἀλορηπίτουν, ἐφ' ὅσον αὐτοὶ ἀπέδωσαν στοὺς Ἑλληνες ὅτι καλὸ καὶ χαρακτηριστὸν ἰλλυρικὸς μόνον «les constructions primitives». Ὁ Hammond ἐξ ἄλλου ἀποδίδει στὸν Πύρρο ἢ στοὺς Μακεδόνες, ὅπως καὶ ὁ Γιουγκοσλάβος M. Garašanin, πόλεις καὶ κάστρα, ποὺ οἱ Ἀλβανοὶ τὰ θέλουν ἰλλυρικά. Γι' αὐτὸ ἀνεβάζουν τὸ χρόνο κατασκευῆς τους γενικά στὸν 40 αἰ. π.Χ. καὶ σ' αὐτὸν τὸν αἰῶνα τοποθετοῦν π.χ. τὴν Ἀντιγόνηα καὶ τὴ Διμᾶλλη (σ. 24).

Ἄν ἀφήσουμε τὴν ἐλληνόνημη Ἀντιγόνηα, τὴν ὁποία γνωρίζομε περισσότερο, στὴ Διμᾶλλη (στὸ Κροτίνε τοῦ Βερατίου) οἱ Ἀλβανοὶ ἀρχαιολόγοι βρῆκαν μὲ τὶς ἀνυπαρκτοὺς τους σφράγισμα σὲ κεραμίδι, ποὺ τοὺς ἐπέτρεψε τὴν ταύτιση τῆς πόλεως (ἰδὲ ἄνωτ., σ. 226, εἰκ. 4). Ἄλλ' αὐτὸ μαζὶ μὲ ἄλλα ἐπιτρέπει καὶ τὴ διαπίστωση τοῦ ἔθνικοῦ χαρακτήρος τῆς πόλεως, γιατί τὸ σφράγισμα εἶναι στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, μὲ ἐλληνικοὺς χαρακτήρες καὶ σὲ γραμματικὸ τύπο ἡπειρωτικό: Δ ι μ α λ λ ι τ ᾶ ν ἰ, ὅπως Ἀ π ε ι ρ ω τ ᾶ ν.

Ἀπὸ τοὺς ἀβεβαίους Σεσαρθηβίους τοῦ Ἐκαταίου² δύσκολα βγαίνουν τὰ συμπεράσματα, ποὺ ἀπλάνονται ὑπερβολικά σὲ χρόνον καὶ σὲ τόπον (σ. 25). Ἀπὸ τὶς ἀνυπαρκτοὺς δὲν προήλθαν εὐρήματα παλαιότερα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Θὰ ἦταν ἐνδιαφέρον νὰ ἔχομε εἰκόνες τῶν σφραγισμάτων καὶ τῶν νομισμάτων ἀπὸ διάφορους τόπους (σ. 26). Ἐπίσης τοῦ πρόσφατου ἐπι-

1. Ἰδὲ εἰκόνα τοῦ σφραγίσματος καὶ ἄποψη τῶν ἀρχαιοτήτων στὴν πολυτελῆ ἔκδοση Shqiperia Arkeologjike, Τίρανα 1971, εἰκ. 45, καὶ πρβλ. τὸ περιγραφικὸ τῶν εἰκόνων κείμενο, ὅπου, σὲ τρεῖς γλῶσσες, ὁ τόπος περιγράφεται ἀδίστακτα ἰλλυρικός. Ἄλλη βιβλιογραφία γιὰ Διμαλλίτες, Βασ. Πετράκος, Ὁ Ὁρωπὸς καὶ τὸ Ἱερὸν τοῦ Ἀμφιράου, Ἀθήναι 1968, σ. 165, σημ. 1.

2. Συζητοῦνται ἀπὸ τὸν N. G. L. Hammond, Epirus, Oxford 1967, κυρίως σ. 466 κ.ε.

γραφικού εύρηματος από την περιοχή Τεπελενίου, που είναι ακόμα άδημοσιευτο. Η επιγραφή αναφέρει *π ε ρ ι π ο λ ο υ ς*¹ και ο τόπος της εύρέσεως αποδίδεται από τους δύο Άλβανούς αρχαιολόγους στους Βυλλίονες². Οί «Ίλλυριοί του Νότου» λοιπόν δεν είναι Ίλλυριοί, όπως τους θέλουν οί δύο Άλβανοί αρχαιολόγοι (σ. 27), αφού μάλιστα τά νομίσματα τους έχουν τό Δία, τήν Άρτεμη, τίς Νύμφες (σ. 28), και τά άγγεία τους είναι άμφορείς, κώνθαροι, σκύφοι κ.ο.κ.. Ό έλληνισμός δεν ήταν περιωρισμένος μόνον στίς άκτές, στό Δυρράχιο και στήν Άπολλωνία. Οί άγράμματοι και οί άπολίτιστοι του έσωτερικού δεν ήταν όλοι Ίλλυριοί και σκλάβοι. Υπήρχαν άσφαλώς πολλοί έλεύθεροι Έλληνες (Ήπειρώτες, Μακεδόνες), που ήταν και άγράμματοι και άπολίτιστοι. Η άγγραμματώσυνή δεν ήταν πρόνομο τών Ίλλυριών.

Μέ τήν άγγραμματώσυνή τών «centres esclavistes illyriens» έξηγεΐται ή έλλειψη επιγραφών ίλλυριών και μέ τόν συγκρητισμό έρμηνεύονται τά έλληνικά στοιχεία τής «ίλλυρικής» θρησκείας τών δήθεν Ίλλυριών του Νότου. Υπήρχαν, λέει, και ίλλυρικές επιδράσεις πάνω στους Έλληνες. Άλλοιώς δεν έξηγεΐται ή προτίμηση στήν Άρτεμη τών κατοίκων τής Άπολλωνίας! (σ. 29).

Τό δεύτερο μέρος τής Εισήγησεως, γιά τή γένεση του Άλβανικού έθνους, άρχίζει σωστά μέ τήν προσπάθεια διαπιστώσεως τής καταστάσεως κατά τους πρώτους αιώνες τής ρωμαϊοκρατίας. Άλλ' ένώ ή έκθεση στηρίζεται σέ τεκμήρια στήν άρχή, ξαφνικά μένομε μέτρωροι μέ τή βεβαίωση ότι: «Les Illyriens ne perdirent pas leur propre langue» (σ. 33). Εΐναι πιθανότατο, αλλά θά περίμενε κανείς και κάποια τεκμηρίωση μέ γλωσσικά τεκμήρια. Και οί δύο Άλβανοί αρχαιολόγοι δεν τήν δίνουν.

Ό Eqrem Cambej, του όποιου ή Εισήγηση άκολουθεΐ, ειδικότερος στό γλωσσικό θέμα, βεβαίονει: «Nous ne connaissons l'illyrien que peu ou du tout» (σ. 42). Μέ έδυσνοιδησία έπιστημονική θέτει προβλήματα και προσπαθεΐ νά διατυπώσει άξιόματα στή μελέτη του ζητήματος τής ίλλυρικής και τής σχέσεώς της μέ τήν άλβανική γλώσσα. Μέ τίς αναγκαίες επιφυλάξεις καταλήγει κι αυτός στό συμπέρασμα ότι οί Άλβανοί είναι αυτόχθονες (σ. 45) και ότι ή άλβανική γλώσσα είναι θυγατέρα τής ίλλυρικής, αλλά κλείνει τήν Εισήγησή του τονίζοντας τήν άνάγκη νά εύρεθΐ υλικό συγκρίσεως από τήν πλευρά τής ίλλυρικής (σ. 52)³.

Άκολουθούν οί άνακοινώσεις άρχαιολογικού και ιστορικού περιχομένου. Ένδιαφέρουν περισσότερο οί άνακοινώσεις νέου άρχαιολογικού υλικού από τίς πρόσφατες άνασκαφές τών Άλβανών, που είναι σχεδόν άγνωστες στόν άλλο κόσμο.

Ό Muzafër Korkuti στήν άνακοίνωσή του πραγματεύεται τά γραπτά άγγεία τής Έποχής του Χαλκού και τής Πρώιμης Έποχής του Σιδήρου αποδίδοντάς τα στους Ίλλυριούς.

Τά άγγεία τής Έποχής του Χαλκού προέρχονται από τους συνοικισμούς του Malik και του Tren. Η σχετική χρονολόγησή τους διευκολύνεται από τή στρωματογραφία. Η διακόσμησή τους γίνεται μέ καστανά χρώματα πάνω στήν κεραμιδί ή γκριζα έπιφάνεια του άγγείου. Τά άρχαιότερα όστρακα χρονολογούνται στή Μέση Περίοδο τής Έποχής

1. Τελευταίως, Φ. Πέ τ σ α ς, Συμπερίπολοι Άρτέμιτι, ΑΑΑ, τ, 2 (1972), σ. 252 κ.έ., αλλά πρβλ. αυτόθι, 3, σ. 496.

2. Η Βύλλις φέρεται ώς ίδρυμα του Νεοπτολέμου, υιού του Άχιλλέως και τής Θεΐδος, ιδε Η α μ ο ν δ, Epirus, σποράδην, και επιγραφές της, σ. 735. Πρβλ. ΠΑΕ 1965, σ. 58 κ.έ.

3. Πρβλ. «the long-since abandoned «Illyrian theory», Ivan Pudić, του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου, στά Πρακτικά Συνεδρίου στο Sheffield τό 1970, έκδοθέντα από τους R. A. Crossland και Ann Birchall, Bronze Age Migrations in the Aegean, Noyes Press, 1974, σ. 255.

του Χαλκού (Malik III C), τα νεότερα στην Ύστερη Περίοδο της. Ο συνοικισμός Malik δέν συνεχίζει στην ακόλουθη Πρώμη Έποχή του Σιδήρου. Στο Tren όμως ή ζωή αρχίζει στην Μέση Έποχή του Χαλκού και συνεχίζεται στην Πρώμη Έποχή του Σιδήρου. Έτσι οι δύο συνοικισμοί άλληλοσμπληρώνονται. Η φάση IIId του Malik αντιστοιχεί πρὸς τὴ φάση IIb του Tren.

Τὰ γραπτά ἀγγεία τῆς φάσεως αὐτῆς τῶν δύο τόπων εἶναι χειροποίητα. Τὰ τοιχώματα τους εἶναι λεπτά, ἀπὸ πηλὸ καθαρό, ἀνάμικτο μὲ ψιλὴ ἄμμο. Τὸ ψήσιμό τους εἶναι ἐξαίρετο. Τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ εἶναι κεραμιδί, ἐνίοτε κίτριζο. Γενικά: τέχνη πολὺ καλὴ καὶ στὴν κατασκευὴ καὶ στὴν διακόσμηση.

Τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ σχήματα εἶναι δύο: 1) σφαιρικά, μὲ λαϊμὸ κυλινδρικό, στενὸ στόμιο, χεῖλη κατακόρυφα καὶ δύο κάθετες λαβὲς ὑψοῦμενες πολὺ πάνω ἀπὸ τὸ χεῖλος, 2) σφαιροειδῆ μὲ πλατὺ στόμιο, λοξὰ χεῖλη πρὸς ἔξω, δύο ὀριζόντιες λαβὲς καὶ βάση πεπλατυσμένη.

Ἡ διακόσμηση ἀπλάνεται στοὺς ὅμους, στὶς λαβὲς καὶ πότε-πότε στὰ ἀνώτερα μέρη τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας. Ἄλλοτε διακομοῦνται τὰ ἀγγεία πρὶν ἀπὸ τὸ ψήσιμο καὶ ἄλλοτε ἀφοῦ ψηθοῦν. Τὰ διακοσμητικὰ μοτίβα εἶναι τρίγωνα γραμμισμένα, ῥόμβοι γραμμισμένοι ἢ πλήρεις, ἀβακωτά, ἀκτινωτά, παράλληλες γραμμὲς σὲ ὁμάδες κ.λ.

Συχνότερα εἶναι τὰ τρίγωνα, καὶ ἀπὸ τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων συχνότερα εἶναι αὐτὰ ποὺ ἔχουν ὑπερψωμένες λαβὲς. Οἱ Ἄλβανοι βρῆκαν τὰ σχήματα αὐτὰ καὶ τὰ διακοσμητικὰ μοτίβα σὲ στρώματα τῆς Πρώμης Έποχῆς τοῦ Σιδήρου στὸ Mati, λοιπὸν τὰ χαρακτηρίζουν καὶ τὰ ὀνομάζουν τυπικὰ ἱλλυρικὰ. Ἐξετάζοντας καὶ τὶς ἄλλες κατηγορίες σχημάτων καὶ διακοσμητικῶν μοτίβων εὐρίσκουν παράλληλα στοὺς τόπους τῆς Πρώμης Έποχῆς τοῦ Σιδήρου (Pazhok, Gajtan, Mati, Vajze, Rosuje κ.ά.). Καὶ καταλήγουν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἱλλυρικὸς πολιτισμὸς ξεκινáει ἀπὸ τὴν Έποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ ἀπλάνεται σ' ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ νοτιοαλβανικοῦ (θὰ λέγαμε τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ) χώρου (σ. 57 κ.έ.).

Εἶναι μία θεωρία, μὲ τὰ ἴδια μειονεκτήματα τῶν θεωριῶν περὶ εἰσβολῆς καὶ μετακινήσεως λαῶν: οἱ ὁμοιότητες στὰ στοιχεῖα τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ δέν σημαίνουν κατ' ἀνάγκην κοινότητα αἵματος, γλώσσης κ.λ.

Οἱ Ἄλβανοι ἀρχαιολόγοι τὸ βλέπουν ὅτι τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ παρατηροῦνται καὶ στὴν Ἠπειρο καὶ στὴ Μακεδονία τῆς Ύστερης Έποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ τῆς Πρώμης Έποχῆς τοῦ Σιδήρου. Τὸ βλέπουν ὅσο τοὺς ἐπιτρέπει τὸ φῶς ἀπὸ τὸν Heurtley (1939) καὶ ἀπὸ τὸν Hammond (Epirus, 1967). Οἱ ἑλληνικὲς δημοσιεύσεις τοὺς εἶναι ἀγνωστες (ἐνῶ ἡ γλώσσα μας σὲ πολλοὺς δέν εἶναι ἀγνωστὴ) καὶ τὰ πράγματα τοὺς εἶναι ἀπρόσιτα, ὅπως εἶναι σὲ μᾶς τὰ δικά τους. Μ' αὐτὲς τὶς συνθήκες δέν πρέπει τοῦλάχιστον νὰ σπεύδουμε στὴν ἐξαγωγή συμπερασμάτων γιὰ ἐθνογένεση κ.τ.τ.

Τὰ γραπτά ἀγγεία τῆς Πρώμης Έποχῆς τοῦ Σιδήρου προέρχονται ἀπὸ περισσότερους τόπους: στὸν ἄνω ροῦ τοῦ Δεβόλη (Tren, Ventrok, Barç, Symize), στὸ μέσο ροῦ τοῦ ἴδιου ποταμοῦ (Bulçar τῆς περιοχῆς Έλβασάν), στὸ Kamenice τῆς Κορυτσῆς, στὸ Lin τοῦ Πόγραδετς, στὴν περιοχὴ τῆς Κολώνιας (Hollm, Kamnik, Gradec), τῆς Πρεμετῆς (Benje), τοῦ Ἀργυροκάστρου (Vodhine) καὶ τελευταίως στὸ Leshnje τῆς Σκράπαρης.

Ἄξιοσημείωτο εἶναι ὅτι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Korkuti, ἀπ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς τόπους τὸ Tren (Tren III) ἔδωσε τὴν πλουσιότερη συλλογὴ σὲ ποσότητα, ποικιλία καὶ ποιότητα. Ἡ ποιότητα δικαιολογεῖ, νομίζω, νὰ σκεφθοῦμε ὅτι τὸ Tren, στὴ Νότια ἄκρη τῆς Μικρῆς Πρέσπας, εἶναι πλησιέστερα πρὸς τὴν Μακεδονικὴν περιοχὴ, ἴσως πρὸς τὶς πηγὲς τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ, τὸν ὁποῖον ἀντίθετα οἱ Ἄλβανοι κεντρώνουν στὸ Mati, βορειότερα.

Ὅσο γιὰ τὴ διαφορὰ ποιότητος μεταξὺ Tren-Malik καὶ Πλατανιά (Μπουμποῦστι),

μήπως είναι άτοπο νά συγκρίνωμε ένα πλούσιο τόπο, όπως ο κάμπος τής Κορυτσάς, με τόν Μπουμπούστι, ένα «tiny settlement of a few huts», όπως τόν περιγράφει ο Hammond¹.

Όπωςδήποτε θά πρέπει νά είναι ύπερβολική ή βεβαίωση ότι «...l'entière céramique peinte du fer ancien, tant comme pâte que comme couleur et cuisson ne diffère nullement de celle du bronze récent» (σ. 59). Αυτό βάζει σε σκέψεις, άν είναι σωστή ή χρονολόγηση κ.λ.

Σέ όλα τά γραπτά άγγεία τού Tren ή διακόσμηση έγινε πριν από τόν ψήσιμο. Άλλα είναι γυρισμένα στον τροχό, άλλα είναι χειροποίητα. Ό τροχός επιδρά και στη διακόσμηση:

Τά άγγεία από τούς άλλους τόπους (τής Βορείου Ήπειρου), που άναφέραμε, παρουσιάζουν όμοια χαρακτηριστικά, αποδίδονται όλα στους Δασσαρητίους, οι όποιοι, όπως είπαμε, κατά τούς Άλβανούς είναι Ίλλυριοί (κατά τόν Hammond Ήπειρώτες). Όμοιομορφία και άποκριστάλωση χαρακτηρίζουν τήν τέχνη αυτή των «Ίλλυριών», σ' όλη τήν έκταση τής Δασσαρητίας και σ' όλους τούς αιώνες από τή Χαλκή Έποχή ως τήν Πρώιμη Έποχή τού Σιδήρου, όθεν συμπεραίνεται ότι οι «Ίλλυριοί» εύρίσκονται στη Δασσαρητία ήδη στις άρχές τής Έποχής τού Χαλκού.

Τό Vodhine βέβαια, παρά τήν Κκαβιά, δέν είναι στην περιοχή τής Δασσαρητίας, αλλά τó έρώτημα άφίνεται άναπάντητο (σ. 62). Τό Trebeniste, παρά τόν Μοναστήρι τής Σερβίας, άδίστακτα περιλαμβάνεται στη Δασσαρητία (σ. 63). Άλλά οι όμοιότητες φθάνουν ως τή Δυτική και τήν Κεντρική Μακεδονία και ως τήν Καστρίτσα, νοτίως των Ίωαννίνων (σ. 63), άπ' όσα γνωρίζουν οι Άλβανοί. Κι έδω δημιουργούνται έρωτήματα που μόνον επίσης άναπάντητα. Ό,τι ένδιαφέρει είναι νά εξασφαλισθή ή Δασσαρητία διά τούς Άλβανούς. Και, χωρίς επιχειρήματα, άποκρούεται ή θέση τού Ν. G. L. Hammond ότι στην Βόρειο Ήπειρο μιλούσαν Έλληνικά από τήν Έποχή τού Χαλκού (σ. 63 κ.έ.).

Η Zhaneta Andrea έν συνεχεία πραγματεύεται τó θέμα των πολιτιστικών και εθνικών σχέσεων μεταξύ τής Δ. Μακεδονίας και τής ΝΑ Ίλλυρίας (τήν όποία θά λέγαμε Βόρειο Ήπειρο) κατά τήν Ύστερη Περίοδο τής Έποχής τού Χαλκού, υπό τó φώς τής γραπτής κεραμεικής, τήν όποία παρουσίασε προηγουμένως ό Μ. Korkuti. Εϋθύς έξ άρχής τó θέτει ως πρόβλημα συνόρων «de la démarcation des frontières territoriales de l'Illyrie», τά όποια πρέπει «faire pousser plus loin vers l'Est» (σ. 77). Γίνεται δεκτό ότι «le matériel sur lequel nous nous appuyons est encore limité» και υπερτιμάται, νομίζω, ή γνώση μας για τήν προϊστορική Μακεδονία, όσα κι άν είναι τά προσόντα τού Heurtley, που άποτελεί τή μόνη παραπομπή (σ. 77 κ.έ.). Μιά πρωτοποριακή μικρή έρευνα (άνασκαφή πριν από τó 1930, δημοσίευση πριν από τó 1940) στον Πλατανιά (Μπουμπούστι) τού άνω Άλιάκμονος δέν δικαιολογεί νά λέμε, μετά τó 1970, πώς ή μακεδονική κεραμική τής περιόδου είναι «parfaitement connue» (σ. 78).

Όπωςδήποτε οι συγκρίσεις τής κεραμεικής τής Δασσαρητίας προς τόν Μπουμπούστι τού Άλιάκμονος είναι γενικά σωστές και γνωστές, και ή όμοιότητα φανερή. Σωστό τó συμπεέρασμα ότι οι δύο περιοχές είχαν τόν ίδιο πολιτισμό (σ. 79), αλλά δέν στηρίζονται τά έθνολογικά συμπεράσματα ούτε με τά πηδήματα: από τή Μακεδονία τού Άλιάκμονος στη Μακεδονία τού Μ. Garašanin και στα «tribus illyriennes meridionales» τού V. Lahtov (σ. 80). Δέν ύπρχε μεταξύ άλλοεθνών «σιδηρούν παραπέτασμα» τήν έποχή εκείνη και τά αγαθά τού πολιτισμού, οι μορφές τής τέχνης και τά στοιχεία τής τεχνικής μπορούσαν νά περάσουν.

Άλήθεια πώς πέρασε στη Δασσαρητία ό κεραμεικός τροχός; Ήταν μήπως «αυτόχθων» κι αυτός ή πέρασε κατ' ανάγκη συνοδεία επιδρομών;

1. N. G. L. Hammond, Macedonia I, σ. 280 και 264.

Και η Andrea με τη σειρά της δηλώνει τη διαφωνία της με τους Heurtley και Hammond που θέλουν τον πληθυσμό της συζητούμενης περιοχής ελληνόφωνο. Κάμει κακή χρήση η Andrea των αρχαίων ιστορικών, αλλά σ' αυτό δεν είναι ανάγκη να επιμεινουμε, γιατί εύκολα ελέγχεται. Μαθητευόμενη φαίνεται πώς είναι και στη Γλωσσολογία (σ. 81). Στη Γεωγραφία, εξ άλλου, της Andrea, η Πίνδος π.χ. χωρίζεται την "Ηπειρο από τη Θεσσαλία (μόνον). Και τα βουνά άπωθενται προς Νότον.

Με την επόμενη ανακοίνωση του Skënder Aliu για νέες ανακαλύψεις από τον πολιτισμό των Ίλλυριών (πάντοτε) στην περιοχή της Κολώνιας, περνούμε σε αρχαιότερες Έποχές.

"Ως τώρα είδαμε πώς είναι Ίλλυρικά τα ερήματα της Βορείου Ήπειρου από την Έποχή του Χαλκού και έξης. Άλλά στην περιοχή της Κολώνιας έχουμε και ερήματα της Ύστερης Νεολιθικής Έποχής, από το Kamnik. Άνεσκάφη κτήριο ορθογώνιο με τούχους πλεγμένους με κλαδιά και πηλό, τη γνωστή δόρωση. Το πάτωμα είναι πατημένο χρώμα ανάμικτο με κάρβουνο. Επίσης ερέθησαν κεραμεικοί κλίβανοι. Πολυάριθμα είναι τα άγγεα και όστρακα. Είναι: α) γραπτά, β) όλιγα εγχάρακτα, και γ) αδιακόσμητα.

Η γραπτή διακόσμηση έγινε πριν από το ψήσιμο, με χρώματα καστανά ή πορτοκαλί, σε βάθος ώχρο, γκριζό ή λευκό. Άπό τα διακοσμητικά μοτίβα κυριαρχούν τα σπειροειδή, ζώνες και τρίγωνα γραμμισμένα, που καλύπτουν όλη την επιφάνεια του άγγείου, ρόμβοι, τετράγωνα, όμοκεντροί κύκλοι κ.λ. Σε μιά άλλη κατηγορία κεραμεικής τα άγγεα είναι διακοσμημένα με χρώμα άσπρο μετά το ψήσιμο. Τα λίγα εγχάρακτα όστρακα είναι διακοσμημένα με τριγωνικά μοτίβα.

Τά συνηθέστερα σχήματα άγγείων είναι σφαιρικά. Μία ενδιαφέρουσα κατηγορία είναι σε μικρογραφική κλίμακα. Τα άγγεα συνοδεύονται από εργαλεία λίθινα, χάλκινα, όστείνα κ.λ. Η Ύστερονεολιθική αυτή φάση του Kamnik αντιστοιχεί προς την αρχαιότερη φάση του Malik (Malik I), αλλά παρουσιάζει και ιδιομορφίες, οι όποιες θεωρούνται νεωτερικά στοιχεία.

Στην περιοχή της Κολώνιας έρευνήθηκαν και άλλοι συνοικισμοί, αλλά ο λόγος γ' αυτούς είναι πολύ γενικός και το κείμενο δύσκολα κατανοείται, καθώς δεν συνοδεύεται από εικόνες.

Έν συνεχεία καταχωρίζεται ανακοίνωση για τα «κοινά στοιχεία στα ταφικά έθιμα των Ίλλυριών της περιοχής της Άλβανίας» (B: Jubani).

Μεταξύ των έτων 1952-1968 οι Άλβανοί ανέσκαψαν 35 τύμβους στην περιοχή Mati, 4 τύμβους στο Vajze της Αϊλάνος, 1 τύμβο στο Mjede της Σκόδρας, 5 τύμβους στους λόφους του Kryegjate κοντά στην Άπολλωνία, 4 τύμβους στα χωριά Vodhine, Kakavi και Bodrisht του Άργυροκάστρου, 3 τύμβους στο Pazhok του Έλβασάν και 12 τύμβους στα χωριά Krume και Kënetë, ψηλά στο Kukës.

Οί τύμβοι αυτοί χρονολογούνται από το 1800 π.Χ. ως τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Στην Έποχή του Χαλκού χρονολογούνται τρεις τύμβοι, του Pazhok. Οί κεντρικές ταφές τους ανεβαίνουν ως το 1800 π.Χ., ενώ οι πλευρικές περί το 1400 π.Χ. Στο τέλος της Χαλκής Έποχής αποδίδονται οι δύο τύμβοι στο Krume του Kukës.

Στην ακόλουθη Πρώμη Έποχή του Σιδήρου άναγονται 25 τύμβοι, από τους όποιους ενδιαφέρουν περισσότερο από την άποψη μας οι της Βορείου Ήπειρου στο Vodhine, Bodrisht, Kakavi, Vajze κ.λ. Άτυχώς το γαλλικό κείμενο έχει λάθη στη μετάφραση και στίς παραπομπές στίς λίγες εικόνες και στο μοναδικό σχέδιο, ώστε δεν εύκολύνει την κατανόηση των πραγμάτων. Όπωςόποτε και έδω καταλήγουμε στο ίδιο συμπέρασμα, με πλειοδοσία μάλιστα: «dans notre région existait une civilisation... tant sous l'aspect matériel, que celui spirituel, ce qui exprime naturellement aussi une unité ethnique» (σ. 97).

Μονολιθική λοιπόν εθνικότητα Ίλλυρική σ' όλο το χώρο και σ' όλους τους αιώνας!

Ἐν τούτοις ὁμολογεῖται κάποια διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ δεδομένα ἀπὸ τὴ Βόρεια ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀπὸ τὴ Νότια ἀφ' ἑτέρου Ἀλβανία, μὲ γραμμὴ διαχωρισμοῦ τὴν περιοχὴ τοῦ Ἐλβασάν. Στὴν κεραμεικὴ κυρίως παρατηροῦνται οἱ διαφορές. Τὰ ἀγγεῖα τῆς βορείου ζώνης ὁμοιάζουν μὲ τὴν κεραμεικὴ τοῦ Glasinae τῆς Βοσνίας, ἐνῶ τῆς νοτίου ζώνης (τῆς Βορείου Ἡπειροῦ δηλαδὴ) ὁμοιάζουν μὲ τὴν κεραμεικὴ τῆς Μακεδονίας (σ. 98). Στὸ ἴδιο συμπέρασμα εἶχε καταλήξει ἡ σχετικὴ ἔρευνα σὲ δύο Συνέδρια τοῦ Σεράγεβο (1964 καὶ 1968). Τὰ ἱλλυρικὰ χαρακτηριστικὰ παρακολούθησε ὁ Β. Čović μόνον ὡς τὴν περιοχὴ Mati τῆς Βορείου Ἀλβανίας. Θυμῶνουν λοιπὸν οἱ Ἀλβανοὶ καὶ μὲ τὴ δική του θέση (σ. 99).

Ὡς ἐδῶ παρακολούθησαμε τοὺς Ἀλβανοὺς στὴν προσπάθειά τους νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ σημερινὸ χῶρο τῆς Ἀλβανίας γιὰ τοὺς Ἰλλυριοὺς-Ἀλβανοὺς. Ἀλλὰ στὴ συνέχεια ὁ Dhimosten Budina ἐπιχειρεῖ ἐγγχείρημα τολμηρότερο: ν' ἀποδείξει ὅτι τὰ ἡπειρωτικὰ φύλα συλλήβδην εἶναι ἱλλυρικά!

Θυμοῦμαι τὴν ἀρβαντικὴ παροιμία, ποῦ ἔμαθα ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Χριστοβασίλη: «καὶ τοῦτο νὰ μοῦ τὸ δίνεις καὶ τ' ἄλλο νὰ σοῦ τὸ παίρνω κι ὅ,τι μείνει σοῦ τ' ἀρπάζω!»!

Ὁ Δημοσθένης Budina ἀναμασάει πεπαλαιωμένα (Pauly-Wissowa, 1894-1898, Nilsson, 1909, Treidler, 1917, κ.ο.κ.) ἢ φασιστικά (D. Mustilli, 1941) ἐπιχειρήματα. Προσπαθεῖ ἔτσι νὰ πολεμήσῃ τὰ νεότερα συμπεράσματα τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης (τοῦ Γάλλου P. Lénègue, 1957, τοῦ Γερμανοῦ P. Franke, 1954, τοῦ Ἰταλοῦ E. Leppore, 1962, καὶ πρὸ παντὸς τοῦ Ἁγγλοῦ N. G. L. Hammond, 1967). Χρησιμοποιεῖ τίς ἱστορικῆς πηγές μὲ ἀνιστόρητη κρίση καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα μὲ τὴν ἴδια πάντοτε ἀλβανικὴ ἐπιπόδῃ: ἡ πολιτιστικὴ ἐνότητα καὶ συνέχεια μαρτυρεῖ ἐθνικὴ ἐνότητα καὶ συνέχεια, ἄρα ὅπου «βάρβαροι» ἐκεῖ Ἰλλυριοί!

Ἀντιεῖ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴ γλώσσα τῶν Ἡπειρωτῶν ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ «πανίλλυριστοῦ» H. Krahe (1929), ἡ θεωρία τοῦ ὁποίου ὑπέστη διαδοχικὰ πλήγματα. Ἐνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα τὸ ἔδωσαν ὅχι ἄλλοι ἀπὸ ἓνα Ἀλβανὸ γλωσσολόγο, τὸν Egrem Çambec, καὶ μίαν Βουλγάραν ἀρχαιολόγο, τὴν Olga Ognenova, ποῦ ἔδειξαν πῶς ἡ μόνη δὴθεν ἱλλυρικὴ ἐπιγραφή εἶναι ἐλληνική!¹ Ἐν τούτοις ὁ Δημοσθένης Budina καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι «la population épirote, a été illyrienne» (120).

Ὁ Kristo Frashëri ἐν συνεχείᾳ ἀπομονώνει ἓνα ἀπὸ τὰ ἡπειρωτικὰ φύλα, τοὺς Παραναίους (σ. 131 κ.ε.). Ξέρουμε, λέει, τὴν πόλιν τους Ἐρίβιοι, ἀλλὰ μόνον τὸ ὄνομα. Δὲν ταυτίσθηκε ἡ πόλις καὶ ἡ περιοχὴ τῶν Παραναίων. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν τοὺς Παραναίους ἄλλοτε μεταξὺ τῶν Ἡπειρωτῶν, ἄλλοτε μεταξὺ τῶν Μακεδόνων. Ἀμφισβητεῖται καὶ τὸ σχετικὸ χωρίον τοῦ Πτολεμαίου. Ὁ Kristo Frashëri νομίζει ὅτι εἶναι διόρθωση τοῦ κειμένου ἢ μακεδονικὴ Ἐρίβιοι. Καὶ ἐπικρίνει. Ἐνῶ συμβαίνει τὸ ἀντίθετο: ἀπὸ διόρθωση τοῦ κειμένου προήλθε ἡ ἡπειρωτικὴ Ἐρίβιοι². Μετὰ πολλὰ ὁ Frashëri τοποθετεῖ τὴν Παραναίαν στὴν περιοχὴ τῆς Πρεμετῆς ὀρθόδοξα³. Πιστὸς ἐξ ἄλλου στὴν ἀλβανικὴ ὀρθόδοξία θεωρεῖ κι αὐτὸς τοὺς Παραναίους Ἰλλυριοὺς, ξεχνώντας τὴν ἐλληνόφωνη Ἐρίβιοι κ.λ. (σ. 137).

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀνακοίνωση τοῦ ζεύγους (ὑποθῆτα) Hasan Ceka καὶ Neritan Ceca. Παραγματεύονται τὴν ἐξέλιξιν τῆς πολιτείας σὲ μίαν χώρα, θὰ ἔλεγα, τοῦ παραμυθιοῦ, κάτι σὰν τὴν Disneyland!

1. Τελευταῖα BCH, τ. 93 (1969), σ. 954 (G. Daux). Πρβλ. «Μακεδονικά», τ. 7 (1967), σ. 91, σημ. 1.

2. Ἰδὲ N. G. L. Hammond, Epirus, σ. 680, σημ. 2.

3. Π.χ. Δ η μ. Ε ὀ α γ γ ε λ ἰ δη, Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡπειροῦ, Ἰωάννινα 1962, σ. 14, 24, 46 κ.ε., καὶ κυρίως χάρτη ἀντικρὸ τῆς σελίδας 36.

"Ας δώσουμε πρώτα μιὰ ὄσο γίνεται ἀκριβῆ περίληψη τῆς ἀνακοινώσεως:

Τὰ τμήματα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας αὐτῆς, στὶς ἱστορικὲς πηγές ὀνομάζονταν: *ἔθνος, γένος* κ.τ.τ. Τὸ κράτος, ἡ πολιτεία, ὀνομάζεται: *ἀρχή, τὰ πράγματα*. Ἡ μορφή τοῦ κράτους ἐπίσημα: *κοινὸν ἢ συμμαχία*. Λεγοί: *βασιλεὺς*. Ἡ συνέλευση τοῦ λαοῦ: *ἐκκλησία*. Τὸ ἀντιπροσωπευτικὸ συμβόλιον: *βουλή*. Ὁ στρατιωτικὸς ἡγέτης: *στρατηγός*. Ἔτσι καὶ στὰ κείμενα καὶ σὲ ἐπιγραφές.

Ἡ ἀρχαιότερη μορφή κράτους (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴ φυλὴ) εἶναι τὸ *κοινόν*. Τὸ συναντοῦμε κατὰ τὸν 5ο αἰ. π.Χ. στοὺς Θεσπρωτοὺς, τοὺς Χάονας, τοὺς Μολοσσούς, τοὺς Ταλιαντίους, τοὺς Παίονας κ.λ. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. οἱ Χάονες εἶχαν ἐπὶ κεφαλῆς δύο *προστάτες*, ὅπως τοὺς ὀνομάζει ὁ Θουκυδίδης (ἀλλά, προσθέτω, καὶ οἱ ἐπιγραφές).

Σὲ νεώτερους χρόνους ἰσχυροποιεῖται ἡ θέση τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους, ὁ ὁποῖος στὰ κείμενα καὶ στὶς ἐπιγραφές φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα: *βασιλεὺς*. Ἔτσι κατὰ τὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. τὸ *κοινόν τῶν Μολοσσῶν* π.χ. ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὸν βασιλέα *Ἀλέκτα* καὶ τὸ γιὸν του *Νεοπτόλεμο*.

Μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀστικῶν κέντρων οἱ ἔμποροι, οἱ βιοτέχνες, οἱ τεχνίτες, οἱ δοῦλοι ἀποκοτὸν δύναμη. Μετὰ τὴν ἥτα τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μολοσσοῦ στὴν Ἰταλία, περισσότερα κοινωνικὰ στρώματα μετέχουν στὴν ἐξουσία. Τὸ *κοινόν τῶν Μολοσσῶν* τὸ ἀντικαθιστᾷ νέα πολιτικὴ μορφή: ἡ *συμμαχία*, ὅπως ὀνομάζεται, *τῶν Χάωνων, τῶν Θεσπρωτῶν καὶ τῶν Μολοσσῶν*.

Μερικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς *βασιλείας*: ὁ βασιλεὺς εἶναι κληρονομικὸς καὶ δὲν ἀποκλείονται τὰ θήλεα μέλη τῆς βασιλικῆς οικογενείας, ὅπως π.χ. ἡ *Ὀλυμπιάς* καὶ ἡ *Δηιδάμεια*. Ἄλλο χαρακτηριστικόν: ἡ *δυαρχία*, ἡ *συμβασιλεία*, στὴν ὁποία ἔδωκε τέρμα ὁ *Πύρρος* παραμερίζοντας τὸ *Νεοπτόλεμο*.

Κατὰ τὸ 230 π.Χ. τὴ μοναρχία διαδέχθηκε ἡ Δημοκρατία. Τὸ κράτος ἔχει τώρα τὸ ὄνομα: *Κοινόν τῶν Ἠπειρωτῶν*. Ἐπίσημα, βεβαιωμένο.

Ἐθῶσα μιὰ περίληψη τῆς ἀνακοινώσεως τῶν Hasan καὶ Neritan Ceka. Ἡ ἀνακοίνωση ἔχει τὸν τίτλο: Ἡ ἐξέλιξη τῆς Πολιτείας τῶν *Ἰλλυριῶν* (Le développement de l'État chez les Illyriens). Καὶ κάτω ἀπ' αὐτὸν τὸν τίτλο στεγάζοθησαν, ἐπαναλαμβάνω: *κοινόν, συμμαχία, βασιλεὺς, ἐκκλησία, βουλή, στρατηγός, προστάτες, Ἀλέκτας, Νεοπτόλεμος, Μολοσσοί, Χάονες, Θεσπρωτοί, Πύρρος*, ξανὰ *Νεοπτόλεμος* κ.ο.κ.!

Νισάφι! Θὰ τὸ λένε, ὑποθέτω, τέτοιες ὥρες καὶ οἱ Ἀλβανοί.

Οἱ δύο ἀκόλουθες ἀνακοινώσεις, λαογραφικὲς θὰ ἔλεγα, σκοποῦν ἔχουν νὰ δείξουν (στερεότυπα) τὴ συνέχεια ἰλλυρικῶν λαογραφικῶν στοιχείων στὸν ἄλβανικὸ λαό, εἰδικώτερα στὴ σύγχρονη ἀγγειοπλαστικὴ καὶ διακοσμτικὴ (Dilaver Kurti) καὶ στὸ ἔνδυμα (Andromaqi Gjergji).

Τὴ συνέχεια τοῦ ἰλλυρο-ἄλβανικοῦ ἔθνους σκοπεύει νὰ δείξῃ καὶ ἡ ἐπόμενη γλωσσολογικὴ ἀνακοίνωση τοῦ Joigji Gjinar. Πολεμάει τὴ θεωρία τοῦ βουλγάρου ἀκαδημαϊκοῦ V. Georgiev καὶ Ρουμάνου γλωσσολόγων¹, κατὰ τὴν ὁποία ὑπῆρξε στὰ Βαλκάνια γλώσσα τῶν Θρακῶν-Μυσῶν, ἀπὸ τὴν ὁποία προήλθεν ἡ ἄλβανικὴ. Καὶ τὰ δύο τὰ ἀμφισβητεῖ ὁ Gjinar, μαθητῆς, ὅπως φαίνεται τοῦ γνωστοῦ Çabej.

Οἱ δύο τελευταῖες ἀνακοινώσεις ἀναφέρονται στὸ μεσαιωνικὸ πολιτισμὸ τῆς βορείου Ἀλβανίας καὶ ἐνδιαφέρουν λιγότερο ἀπὸ τὴν ἄποψή μας.

Ὁ τόμος κλείνει μὲ τὴν παράθεση παρεμβάσεων στὶς ἀνακοινώσεις τῶν Çabej, Gjergji,

1. Τελευταῖα Arion Vraciu στὰ Πρακτικὰ Συμποσίου στὸ Sheffield τὸ 1970, ποὺ ἐξέδωκαν οἱ R. A. Crossland καὶ Ann Birchall, Bronze Age Migrations in the Aegean, Noyes Press 1974, ἔ.ἀ., σ. 281 κ.έ.

και Gjinarī και μιὰ προσθήκη. Τις παρεμβάσεις κάνουν οί M. Domi, B. Jubani και B. Beci. 'Επιβεβαιώνουν άπλώς την έντύπωση τής μονολιθικότητας που χαρακτηρίζει την έπίσημη άλβανική άρχαιολογία. 'Η προσθήκη έξ άλλων αναφέρεται σέ τόπους τών Πενεστών, τούς όποιους προσπαθεί να ταυτίσει ό Η. Sadiku. 'Η Uscana του Λιβίου (XLIII, 10, I) έντοπίζεται στα έντικά τής Δίβρης, σέ άπόσταση 2-3 χλμ.¹, τó Oaeneum κοντά στό σημερινό Qidhne τής Κάτω Δίβρης² κ.ο.κ. Όλα ύποθετικά και χωρίς τεκμηρίωση.

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΕΑΣ

D. Mano - Zisi και Lj. B. Porović, Novi Pazar, Ilirsko-Grčki Nalaz, 1844-1969, Narodni Musej, Beograd.

Μέ την εúκαιρία τής 125ης έπετειού από την ίδρυση του Μουσείου του Βελιγραδίου οί Γιουγκοσλάβοι συνάδελφοι όργάνωσαν τó 1969 διάφορες έκδηλώσεις (πρβλ. άνωτ., σ. 229) και έκτός άλλων δημοσίευσαν σ' ένα τόμο, σερβικά και άγγλικά, «μονογραφία» για τó θησαυρό του Novi Pazar.

Περιλαμβάνει πρόλογο του Διευθυντού του Μουσείου Miodrag Kolaric, σύντομο χρονικό τής εúρέσεως, τόν κατάλογο τών εúρημάτων, έξέταση από τής άπόψεως τής κοινωνίας, τής θρησκείας και του πολιτισμού τών 'Ιλλυριών, έξέταση τών έλληνικών εúρημάτων, χρονολόγηση και συμπεράσματα. Σ' ένα Supplement παρουσιάζονται για συσχέτιση άγγεία, που δέν άνήκουν στο θησαυρό, αλλά βρέθηκαν στην άνασκαφή, που άκολούθησε. Ό τόμος συμπληρώνεται με γενική κάτωση τής άνασκαφής, γενική άποψη του τύμβου με την έκκλησία του 'Αγίου Πέτρου και εικόνες καλές όλων σχεδόν τών εúρημάτων, μερικές έγχρωμες.

Τού άειμνήστου Djordje Mano-Zissi ή συμβολή είναι κυρίως από την ίλλυρική πλευρά, τού Lj. Porović από την πλευρά την έλληνική.

Στόν πρόλογο, ό Διευθυντής του Μουσείου κ. Kolaric τονίζει: ό θησαυρός του Novi Pazar (τέλος 6ου-άρχες 5ου αι. π.Χ.) μετεκίνησε τά σύνορα τής επιδράσεως του έλληνικού πολιτισμού πολύ βορειότερα από τó Trebeniste και μάς επιτρέπει να εικάσουμε μιá έλληνο-ίλλυρική πολιτιστική συμβίωση. Θεωρεί φυσικό ότι τά έπίσκατα πήλινα και χαλκά έλληνικά άγγεία, τεχνοτροπικά και αισθητικά είναι άνώτερα από τά έγχώρια, που έξ άλλου είναι λιγώτερο γνωστά.

Ό θησαυρός βρέθηκε τó 1957 τυχαία, με άφορμή στερεωτικές έργασίες στην έκκλησία του 'Αγίου Πέτρου, στην περιοχή του Ras. Ήταν ένα δρύινο κιβώτιο, διαστάσεων 1,85 x 0,83 μ.. Τó κιβώτιο είχε τοποθετηθή σέ όρθογώνιο σκάμμα, άσχετο προς τó ναό, με πολλή έπιμέλεια: στρωμένες πλάκες κάτω, σέ βάθος, 2,12 μ., έπειτα χαλίκια στρώμα και γύρω μεγαλύτερες πέτρες. Πάνω από τó κιβώτιο στρώμα πηλού, ως 10 εκ., με μεγαλύτερα χαλίκια και πέτρες. Γύρω, άσχετο έδαφος, άλλ' όχι παρθένο, άφο με την άνασκαφή βεβαιώθηκε ίλλυρικός ταφικός τύμβος με ταφές από την 'Εποχή του Χαλκού ως την περίοδο Hallstatt, αλλά και χριστιανικές.

Συμπεραίνεται ότι τó κιβώτιο με τó θησαυρό ήταν μέρος από τά ταφικά κτερίσματα ήγεμονικής ταφής. Περιείχε ένδύματα και κοσμήματα. Έξω από τó κιβώτιο βρέθηκαν και άλλα κτερίσματα: δύο μελανόμορφα έλληνικά άγγεία και έπτά χάλκινα, έπίσης έλληνικά.

1. Ένώ ό N. G. L. Hammond, A History of Macedonia, I, σ. 43 και map 9, την τοποθετεί στο Kitsevo.

2. Άλλά ό Hammond ταυτίζει τόν ποταμό Artatus του Λιβίου με τó Velcka και τοποθετεί τó Oaeneum στην άνω κοιλάδα του ποταμού αυτού, Hammond, έ.ά., σ. 44.